

GEOSIYOSIY NAZARIYA VA QARASHLAR, GEOSIYOSIY MAKTABLAR TARIXINING TAHLILI

N.T. Mamatkulova

o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Geosiyosat – geografiya va siyosatning o'zaro aloqasini tahlil qiluvchi muhim fan sohasidir. U davlatlarning geografik joylashuvi, resurslari va strategik pozitsiyalari asosida xalqaro munosabatlarni shakllantirish jarayonini o'rganadi. Geosiyosiy nazariya va qarashlar tarixiy jarayonlar davomida rivojlanib, bugungi kunda ham global siyosatda muhim o'rinni egallaydi. Ushbu maqolada geosiyosiy nazariyalar, ular asosida shakllangan maktablar va ularning rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi

Kalit soʻzlar: geosiyosat, geosiyosiy nazariyalar, geosiyosiy maktablar tarixi, texnologik raqobat, mintaqaviy integratsiya

GEOSOCIAL THEORY AND VIEWS, ANALYSIS OF THE HISTORY OF GEOSOCIAL SCHOOLS

N.T. Mamatkulova

teacher, Jizzakh State Pedagogical University

Annotation: Geopolitics is an important branch of science that analyzes the relationship between geography and politics. It studies the process of forming international relations based on the geographical location, resources, and strategic positions of states. Geopolitical theories and views have developed throughout historical processes and still occupy an important place in global politics today. This article analyzes geopolitical theories, the schools formed on their basis, and the processes of their development.

Key words: geopolitics, geopolitical theories, history of geopolitical schools, technological competition, regional integration

Geosiyosiy nazariyalar va ularning asoschilari

Geosiyosiy nazariyalar xalqaro munosabatlarni tushunishda muhim rol o'ynaydi.

Quyida asosiy nazariyalar va ularning asoschilari tahlil qilinadi:

Heartland nazariyasi (H. Makinder):

- H. Makinderning 1904-yilda ilgari surgan “Heartland” nazariyasi geosiyosiy fikrlashning asosiy g'oyalaridan biri hisoblanadi.
- Ushbu nazariyada Yevroosiyo qit'asining markaziy qismi (Heartland) global hokimiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega deb hisoblanadi.

Rimland nazariyasi (N. Spaykman):

- N. Spaykman “Heartland” nazariyasini rivojlantirib, dengizga yaqin hududlar (Rimland) dunyo siyosatida asosiy rol o'ynashini ta'kidladi.
- Rimland hududlari, xususan, Yevropa, Yaqin Sharq va Osiyoning qirg'oqbo'yi zonalarini strategik ahamiyatga ega.

Mintaqaviy nazariya (K. Haushofer):

- Karl Haushofer tomonidan ishlab chiqilgan mintaqaviy nazariya davlatlarning siyosiy va iqtisodiy kuchini mintaqaviy ko'lamda tahlil qilishga qaratilgan.
- Ushbu nazariya Germaniya geosiyosiy maktabining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan[1].

Global geosiyosiy tahlil (Z. Bjezinskiy):

- Zbignev Bjezinskiy geosiyosatni sovuq urush sharoitida xalqaro munosabatlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qildi.
- Uning “Katta shaxmat taxtasi” kitobi global kuchlar balansini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Geosiyosiy maktablar tarixi

Geosiyosiy maktablar tarixiy jarayonlarda shakllanib, davlatlarning xalqaro siyosatdagi strategiyalarini belgilashda muhim rol o'ynagan. Quyida asosiy maktablarning rivojlanish tarixi keltiriladi:

Germaniya geosiyosiy maktabi:

- Ushbu maktab Karl Haushofer boshchiligida shakllangan va mintaqaviy kuchlarning o'zaro ta'sirini o'rganishga asoslangan.
- Haushoferning qarashlari Ikkinchi Jahon urushi davrida Germaniya tashqi siyosatiga katta ta'sir ko'rsatgan[2].

Anglo-Amerika geosiyosiy maktabi:

- H. Makinder va N. Spaykman ushbu maktabning asoschilari hisoblanadi.
- Ushbu maktab dengiz va quruqlik kuchlari o'rtasidagi muvozanatni tahlil qilishga qaratilgan.

Rossiya geosiyosiy maktabi:

- Rossiya geosiyosatida E. Trubetskoy va A. Dugin kabi olimlar muhim rol o'ynagan.
- Ushbu maktab Yevroosiyo nazariyasini rivojlantirib, Rossiyaning geosiyosiy ta'sirini kengaytirishga qaratilgan.

Fransiya geosiyosiy maktabi:

- Vidal de la Blash va uning izdoshlari geografik omillarni tahlil qilish orqali xalqaro siyosiy jarayonlarga ta'sir qilishga harakat qilishgan.
- Ushbu maktab geografik determinizm tamoyillarini rivojlantirgan.

Geosiyosiy nazariyalar rivojlanishining tahlili

Geosiyosiy nazariyalar rivojlanishi global siyosatdagi o'zgarishlarga bog'liq holda shakllangan. Quyida ushbu rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi:

19-asr:

- Geografiya va siyosat o'rtasidagi bog'liqlik ilk bor 19-asrda tizimli tahlil qilina boshladi.
- Ushbu davrda G. Retzel va F. Ratzel kabi olimlar geosiyosatning nazariy asoslarini yaratgan.

20-asr boshi:

- H. Makinderning "Heartland" nazariyasi va K. Haushoferning mintaqaviy yondashuvi geosiyosatni yangi bosqichga olib chiqdi.

- Bu davrda davlatlarning resurslar uchun kurashi va hududiy ekspansiya siyosati ustuvor bo'lgan.

Sovuq urush davri:

- Sovuq urush geosiyosiy nazariyalar rivojiga yangi yo'nalish berdi.
- Bjezinskiy va Kissinger kabi siyosatchilar geosiyosiy strategiyalarni nazariy jihatdan mustahkamladi[3].

Zamonaviy davr:

- Globalizatsiya va texnologik taraqqiyot geosiyosatning yangi paradigmalarni yuzaga keltirdi.
- Energetik xavfsizlik, kiberxavfsizlik va iqlim o'zgarishi zamonaviy geosiyosiy tahlillar markazida turibdi[4].

Geosiyosiy qarashlarning hozirgi davrdagi ahamiyati

Hozirgi davrda geosiyosiy qarashlar global siyosiy muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Quyidagi yo'nalishlar bunga misol bo'la oladi:

Energetika geosiyosati: Energiya resurslari uchun kurash xalqaro siyosatning muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda.

Texnologik raqobat: Sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari davlatlarning geosiyosiy strategiyasiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Mintaqaviy integratsiya: Evropa Ittifoqi, ASEAN va boshqa tashkilotlar mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashda geosiyosiy qarashlarga tayanmoqda.

Xulosa o'rnida geosiyosiy nazariya va qarashlar, geosiyosiy maktablarning tarixi xalqaro siyosiy jarayonlarni tushunishda muhim nazariy va amaliy asosdir. Ushbu nazariyalar rivojlanishi global siyosatning turli davrlaridagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Kelajakda ushbu nazariyalarni yanada chuqurroq o'rganish va zamonaviy tahdidlar bilan bog'lash geosiyosiy tahlilning samaradorligini oshiradi[5].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. X. T. Odilqoriyev. D. X. Razzoqov. Siyosatshunoslik. Darslik. IIV Akademiyasi. Toshkent 2012.
2. A. Soliyev. I. Safarov. Iqtisodiy va siyosiy geografiya asoslari. O'quv qo'llanma. "Talqin" nashriyoti. Toshkent. 2003.
3. Qayumov va boshqalar "Jahon iqtisodiy-ijtimoiy gaeografiyasi".T "O'zbekiston" 2006.
4. Xolyigitova M. N., Suyarov A. O. BIR JINSLI BOLMAGAN DIFFERENSIAL TENGLAMALAR SISTEMASINI "REZONANS" VA "REZONANS" BOLMAGAN HOLLAR UCHUN YECHIMLARINI TUZISH //Экономика и социум. – 2024. – №. 10 (125). – С. 413-416.
5. O'. B. Bito'rayev. Siyosatshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma. "Barkamol avlod media" Toshkent 2017 y.